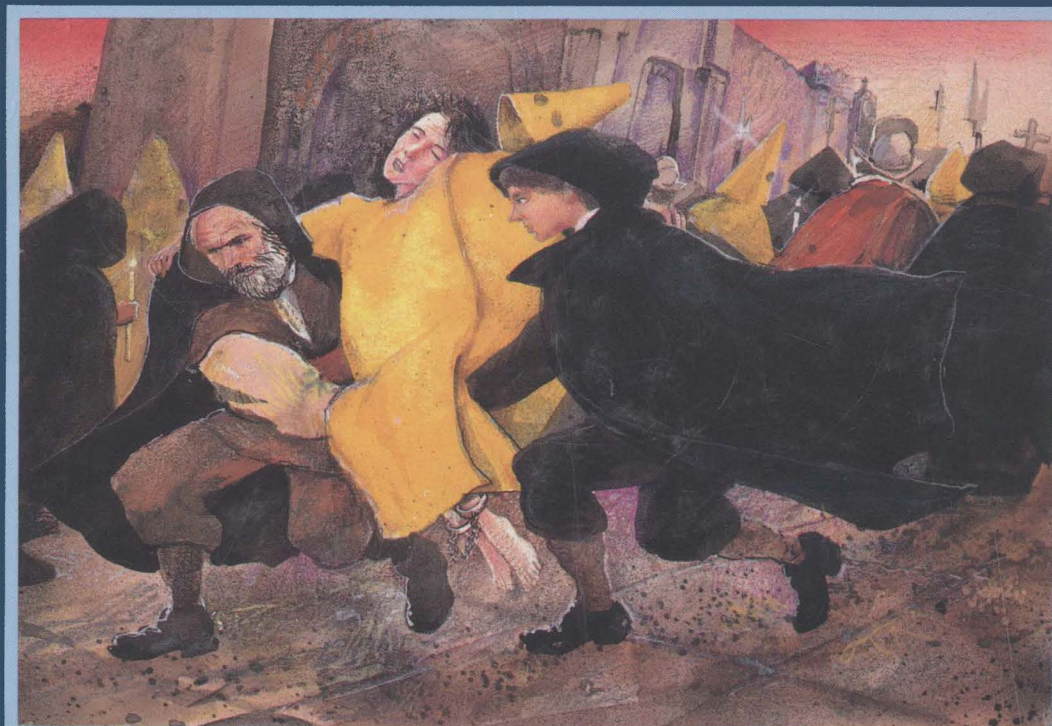

דורית אורגד

פרידה אחרונה מקורדובה

הוצאת מרכז זלמן שזר לתולדות ישראל

פרידה אחרונה מקורדובה

סדרת סיפורים היסטוריים לילדים ולנוער
ע"ש סגן אמיר יקותיאל ז"ל

ספרים קודמים בסדרה זו:

הנער מסיביליה, מאת דורית אורגד
החטופים לצבא הצאר, מאת דורית אורגד
בצל החומה, מאת צביה שיף־כרמון
כדיה, מאת יונה עמיר־זהב לוי

דורית אורגד

פרידה אחרונה מקורדובה

איורים: אבי כץ

הוצאת מרכז זלמן שזר
ירושלים

Dorit Orgad
The Last Farewell from Córdoba

יועץ מדעי לספר: ד"ר יום־טוב עסיס
יועץ הסדרה: פרופ' יעקב שביט

Copyright © 1991 by
The Zalman Shazar Center

כל הזכויות שמורות © 1991
למרכז זלמן שזר
ת.ד. 4179, ירושלים

אין להעתיק או להפיץ ספר זה או קטעים
ממנו בשום צורה ובשום אמצעי, אלקטרוני
או מכאני (לרבות צילום והקלטה),
ללא אישור בכתב מהמוציא לאור.

3 4 5 6 7 8 9 10 / 92 93 94

מסת"ב 965-227-072-5

סדר־מחשב: מרכז זלמן שזר; לוחות: מכון לאופסט — שלמה נתן; פיתוח,
עימاد והדפסה: דפוס גרף־חן

Printed in Israel

הקדמה

קרלוס פֶּרִיֶּרָה נולד בשנת 1627 לאחת המשפחות הותיקות והאמידות בקוֹרְדוֹבָה שבספרד. הוא גדל כילד נוצרי לכל דבר בבית סבו. נדמה היה לו שאין הבדל בין משפחתו, שנמנתה על "הנוצרים החדשים", לבין יתר תושבי העיר. כשהיה קרלוס בן שבע, עזבו סבו וסבתו האהובים את העיר והפליגו לארצות השפלה. שש שנים לאחר מכן, כשחזר הסב לביקור קצר, הביא את קרלוס בסוד דתה האמיתית של המשפחה, דת משה וישראל, וסיפר לו על האינקוויזיציה, שבגללה נאלץ לעזוב את ספרד.

מהי האינקוויזיציה? – זהו בית־דין שהקימה הכנסייה הקתולית בימי־הביניים באירופה המערבית כדי לשפוט את הכופרים בנצרות ולהענישם בעונשים אכזריים.

חוקרי האינקוויזיציה היו מענים את החשודים בכפירה בעינויים קשים (היו להם לשם כך מכשירים מיוחדים), עד שהיו מוציאים מהם הודאה באשמה.

לאחר ההודאה היה נערך ה"אוֹטוֹ־דֶּה־פֶּה" – "טקס האמונה". לאלה מן הנידונים שהודו באשמה, הביעו חרטה וביקשו מחילה, ניתנו לעיתים חייהם במתנה, אך הם נענשו בעונשים כבדים ובמלקות אכזריות.

אחרים, שלא הביעו חרטה ולא ביקשו חנינה, היו נידונים לרוב למוות. הם הועלו לגרדום – לעיני קהל עצום רב – ונשרפו חיים. שנה לאחר ביקורו של הסב בקורדובה נעצרו הוריו של קרלוס על־ידי האינקוויזיציה ונמצאו אשמים בהתייהדות. אביו, שלא הביע חרטה, נשפט למוות, ועל אימו נגזר מאסר עולם.

קרלוס, שאחיו נספה במגפת האבעבועות השחורות, נמלט לדרדו, אחי אביו, מעשירי עיר החוף הספרדית מֶלְגָה, ויחד הם הפליגו בחשאי לארצות השפלה.

באותו זמן שימשה אַנטוֹרְפֶן, שהיתה נתונה לשלטון ספרד, תחנת מעבר לרבים מן האנוסים שנמלטו מחצי האי האיברי (ספרד ופורטוגל) בדרכם לאַמְסְטֶרְדָם – מקום שבו נהנו מחופש דת. לשם, היו מועדות פניה של משפחת דודו של קרלוס.

המסע הימי היה כרוך בסכנות רבות. האונייה, שכמעט ירדה למצולות בעת סערה עזה, הותקפה על ידי שודדיים, שבזזו את רכוש הנוסעים. בחוסר כל הגיעה משפחת דודו של קרלוס לאנטוֹרְפֶן, וחרף עזרתם של הקרובים, גברו עליה קשיי הקיום והיא המשיכה בנדודים. גם בעיר המשגשגת אמסטרדם, תחנתם הבאה, התקשה דודו של קרלוס בתחילה לפרנס את המשפחה.

עוד כשהיו באנטוֹרְפֶן התגלה כשרון הציור של קרלוס, ובהגיעם לאמסטרדם הוא המשיך לצייר. סוחר אומנות צרפתי מן העיר בורדו הציע לקרלוס סכום כסף גדול אם יאות לבוא איתו ולצייר למענו בעירו. קרלוס נעתר ובא לבורדו, אך לא בשל הרווח הכספי, אלא בגלל קירבתה של העיר לגבול הספרדי. שכן מאז נמלט מקורדובה, חיפש קרלוס דרך לחזור אליה כדי לנסות לחלץ את אימו מכלאה.

**בחשאי, בחסות החשכה, עוזבת סירת
משוטים קטנה את החוף הספרדי**

הספינה שלעברה חתרנו עגנה הרחק מהחוף. הלילה התבהר והלך. דודי פֶּרְמֶלוֹ, שישב לפני, הפנה אלי את ראשו ושאל בלחש: "התעייפת?" השבתי לו בשלילה בתנועת ראש חפוזת ומשכתי אלי בחוזקה את המשוט, שכמעט נשמט מידי.

הים השקט נפרש לעינינו כיריעת קטיפה שחורה, ואל משק המשוטים נתלוותה בת־קול חרישית, אך דוחקת: "פְּרוֹנְטו, פְּרוֹנְטו!" (מהר, מהר!). בכל רגע עלולה היתה להופיע סירת משמר של המשטרה, ואף מסירות הדייגים היה עלינו להיזהר. איתותי לפידיהם נקלטים בחוף, ואם נתגלה יזנק לעברנו צי ספינות המשמר. בתור "נוצרים חדשים", כפי שנקראנו, נשללה מאיתנו הזכות לעזוב את ספרד, ואלה מאחינו אשר נתפסו בנְסִיּוֹן בריחה שילמו על כך בכל חומרת הדין.

החשש, שמא יגיע המסע הנועז לקיצו עוד בטרם החל, דירבן אותנו לחתור בכל הכוח. הרגשתי כאילו זרועותי ניתקות מגופי ונעות מעצמן. ראשי היטלטל בתנופה כמתוך שכרות, אך לא התאמצתי ליצבו. אדרבה, קיוויתי שמחשבותי יתערבבו ויתבלבלו. לא יכולתי לשאתן מרוב הצער שגרמו לי.

"יוֹרְדָאן" היה שם הספינה שהיתה הולכת וגדלה לנגדנו. מכתם כהה הפכה לגוש שחור וגדול המזדקר מקו המים. היא לא הניפה דגל ונראתה כספינת רפאים. נוסעיה, שנאספו מנקודות שונות בלילות הקודמים, התחבאו בבטנה.

הים התיכון

האוקיינוס
האטלנטי

הים התיכון

הים התיכון

ואיה המלחים, חשבתי. או אז הציצו שני עיגולים מעבר למעקה, שם למעלה, וסולם חבלים השתלשל ברעש למטה, עד לתוך המים. לא הזדרזתי לעלות. שיטפסו קודם האחרים. הלוואי שיכולתי להישאר בסירה ולחזור איתה לחוף. זה מה שבאמת הייתי רוצה לעשות. אלא שהדבר לא היה אפשרי כי את הסירה היה צריך להטביע, והיו גם סיבות נוספות, שאספר עליהן בהמשך.

לפי הבעת פניהם החיוורים של דודי ודודתי, שנשארו האחרונים על הסיפון כדי לחכות לי, ניחשתי מה עבר במוחם. הם אינם מיטיבים להכירני, אם טעו לחשוב שאפר את הבטחתי לבוא איתם. ילדיהם, חוֹסֶה ורוֹסָנָה, ירדו יחד עם יתר האנשים שהגיעו איתנו בסירה לבטן האונייה. זאת סח לי דודי, ושמעתי בקולו שמץ של תוכחה. כאילו אמר: הדאגה לך השאירה אותנו על הסיפון. "בוא", געגה בי דודתי חוֹאֲנִיטָה בקצות אצבעותיה העדינות, ואני נרתעתי מפניה ומלמלתי שברצוני להישאר למעלה. היא הפנתה את ראשה לדודי בשאלה, והוא סימן לה להניח לי.

אחרי שהם הלכו, הצטודדתי ליד בסיס התורן הקיצוני מימין והתבוננתי במלחים שהופיעו פתאום. אולם המקום שמצאתי לי לא היה מוצלח. עד מהרה ניגשו אלי שני גברתנים ואמרו לי דברים בשפה זרה שלא הבנתי, ובכל זאת ידעתי מה כוונתם והלכתי לחפש מקום אחר, שממנו אוכל להסתכל בלי להפריע ובלי שיפריעו לי.

המלחים התעסקו בחבלים הקשורים לתרנים. אחד מהם טיפס בזריזות למרומי התורן, שממנו סולקתי, כדי לשחרר מפרש תקוע. שאר המפרשים, שנפתחו גבוה מעלי ונראו כאוהלים מתוחים, היו מסודרים זה למעלה מזה והתקמרו ברוח הקלה.

איש לבוש מדים התקרב אלי. השפלתי את מבטי וחיכיתי דומם. ראיתי את רגליו נעצרות מולי ושמעתי את קולו דובר אלי בספרדית עילגת: "קָה אַסִיר אַקִי?" (מה לעשות כאן?). הרמתי אליו את ראשי וראיתי שהוא בעל דרגות, וארשת של חשיבות פרושה על פניו. אמרתי לו שאיני עושה דבר, רק מסתכל.

פניו חמורי הסֵבֶר התרככו, וחיוך קטן הפציע בהם. הוא המשיך לדבר ואמר דברים שלא הבנתי בדיוק. נדמה לי שרצה להגיד, שגם הוא, כשהיה ילד, אהב להסתכל בעבודת המלחים, ושאני בעצם כבר מספיק גדול כדי לעבוד בעצמי. סימנתי לו בידי שלא הבנתי, ואז הוא הצביע על הפתח שבו נכנסו קודם דודי ודודתי. "אַסְטָה לוֹאֶגוּ!" (להתראות) קרא לעברי וחיכה שאלך. אילו ידעתי שזהו רב החובל שלנו בכבודו ובעצמו, קפיטן וילם ואן הורן, ודאי הייתי מתרגש מאוד.

פרק שני

זכרון התגלית המרעישה ביום ההולדת השלושה עשר

איש לא הבחין בי כשנכנסתי לאולם הנוסעים שבבטן האונייה. על ספסלי העץ ישבו גברים, נשים וילדים, משפחות־משפחות, וביניהן גם זו של דודי. כיון שלא הבחינו בי, התיישבתי בקצהו של ספסל מרוחק והשענתי את גבי אל הקיר העשוי קרשים. עצמתי את עיני בגלל העייפות, אך מיד פקחתי אותן כדי שלא יחזור אלי המראה הנורא שאני משתדל לשכוח. בשעה שעיני פקוחות נקלטים בהן דברים שמסתירים לזמן־מה את אותו המראה שנחרט כמו בברזל מלוכן עמוק בנפשי.

התקנאתי בילדים שנרדמו בזרועות אימותיהם, וביניהם בן־דודי חוסה. העברתי את מבטי אל המבוגרים. הם ישבו זקופים על הספסלים וכמעט שלא נעו. עיני נמשכו למשחקי הצללים שהטילו הפתילות הקטנות, שבערו במנורות השמן, על הנוכחים. ושוב חזרתי להביט בבן־דודי הקטן. שפתיו המלאות נפערו בשנתו,

ועל פניו ריחפה בת צחוק שלוהה. ודאי חלום מתוק הוא חולם עכשיו, חשבתי. יְדֵי הפצוּעוֹת מהחֲתִירָה נֶאֱחָזוּ מִבְּלִי מִשִּׁים זֶה בָּזוּ וּגְרָמוּ לִי כָאֵב עַז אֲשֶׁר נָתַן אֶת אוֹתוֹתָיו בְּפָנַי, שָׁכַן אֵשׁ זָקֵנָה, שִׁישְׁבָה בְּקִירֶבֶת מָקוֹם, קָמָה וּנִיגְשָׁה אֵלַי. כַּעַת הִבְחִינוּ בְּנוֹ קְרוֹבִי מִשְׁפַּחְתִּי, וְדוּדִי מִיָּהָר אֵלַי יָחַד עִם רוֹסְנָה, בַּת דּוּדָתִי.

"נִרְאָה לִי שֶׁבֶנֶךָ חוֹלָה, סְנִיּוֹר (אֲדוֹן)", קִרְאָה הַזָּקֵנָה לְעֶבֶר דּוּדִי. "תּוֹדָה לָךְ, סְנִיּוֹרָה, אֲנַחְנוּ נִטְפֵּל בּוֹ".

רוֹסְנָה כָּבַר פֶּתַחַה אֶת פִּיהָ לְהַשִּׁיב לְזָקֵנָה, אֵךְ כִּיּוֹן שֶׁאֲבִיָּה הַקְּדִים לְדַבֵּר לַפְּנִיָּה לֹא אִמְרָה דָּבָר.

"מָה קָרָה, קֶרְלוֹס?" שָׁאַל דּוּדִי בְּדֹאגָה.

"שׁוּם דָּבָר. אֲנִי בִסְדֵּר".

"תִּשָּׁב אִיתָנוּ", קִרָּא דּוּדִי וּתְפַס בִּידֵי.

קִרְיָאת כָּאֵב נִפְלְטָה מִגְרוֹנִי וְדוּדִי שִׁמַּט אֶת יָדָי בְּבִהְלָה. כִּמָּה אֲנָשִׁים בָּאוּ וְעָמְדוּ לִידְנִי. דּוּדִי אָחֹז בְּמִרְפָּקִי. "זֶה מִהַחֲתִירָה בְּמִשְׁוֹטִים", הִסְבִּיר וְהִרְאָה לָהֶם. מִשְׁכַּתִּי מִמֶּנּוּ אֶת זִרְעִי בְּתַנוּעָה שֶׁל אִירִצְיוֹן.

"יִתְכֵּן שִׁישׁ לְמִישֶׁהוּ כֹּאֵן תְּרוּפָה לִידִיךָ", דִּיבֵּר אֵלַי דּוּדִי בְּנִימָה מִפְּיִיסֶת שֶׁהִגְבִּירָה אֶת זַעְמִי. אִינֵנִי יֶלֶד קֶטָן, אִמְרָתִי בְּלִיבִי, וְאֲנִי יִכּוֹל לְדַאֵוֹג לְעַצְמִי.

"רַחֵץ אֶת הַיָּדִים בְּמִי־יָם", יַעֲצָה הַזָּקֵנָה, "זֶה הַדֶּרֶךְ לְמָנוּעַ דְּלִקּוֹת".

"הַמֶּלֶךְ שׁוֹרֵף נוֹרָא", הִגִּיעַ אֵלַי קוֹלָה הַחֲרִישִׁי שֶׁל רוֹסְנָה.

"הִנֵּה לָךְ מַעַט דָּבֶשׁ, נַעֲרִי", קִרְאָה אֵשׁ אַחֶרֶת וְקִרְבָּה אֵלֵינוּ עִם צְלוּחִית הַחֶרֶס שֶׁבִידָה.

"תּוֹדָה, יֵשׁ לָנוּ דָּבֶשׁ מִשְׁלָנוּ", בָּאָה דּוּדָתִי, כְּשֶׁחוֹסָה הַמְנוֹמָנִם נִתְּלָה לָהּ עַל שְׁמִלְתָּהּ, וְאֶחָזָה בְּזִרְעִי.

הַתְּעוֹרֵר בִּי חֶשֶׁק עַז לְצִרוּחַ בְּקוֹל גְּדוֹל: "הִנִּיחוּ לִי כּוֹלְכֶם, הִנִּיחוּ לִי!" אֲבָל חֲשַׁקְתִּי אֶת שְׁפָתַי וְלֹא הוֹצֵאתִי הִגָּה. דּוּדָתִי מִרְחָה דָּבֶשׁ עַל פִּצְעִי וְעֻטְפָה אֶת יָדָי בְּמִטְפַּחוֹת דְּקוֹת וּרְכוּת.

"כְּדֹאֵי שֶׁתִּישֵׁן קֶצֶת, קֶרְלוֹס", דִּיבְרָה אֵלַי דּוּדָה חוֹאנִיטָה בְּקוֹל רָךְ, שֶׁלִּשְׁמָעוֹ הִתְמַלְאוּ עוֹד נֶאֱדוֹת הַדְּמָעוֹת שֶׁאֲנִי נוֹשֵׂא בְּתוֹכִי וְלוֹחֵץ

פנימה לבל יישפכו מתוך עיני. 'הו, אמא שלי הכלואה בתא צר במבצר. אמא אהובה שלי, אני כל כך מתגעגע אליך', דיברתי אליה בדמיוני.

רוסנה ישבה לידי שותקת. נזכרתי במה שהיה בבואה אלינו עם הוריה ואחיה לביקור לפני כשנה, כשהיתה בת אחת עשרה ולי מלאו אז שלוש עשרה שנים. באותה עת הייתי במצב רוח מיוחד בשל הדברים שנודעו לי מפי סבי על אודות משפחתנו. הגילויים הללו ריגשו והפחידו אותי כאחד. פתאום התברר לי שיש אמת במה שבני הנוער בעירנו היו צועקים אחרינו ברחוב, שאנחנו "מְרָנוס" (חזירים – כינויים של האנוסים בספרד), כלומר יהודים, כינוי שראיתי בו תמיד עלבון גדול הנגרם לנו על לא עוול בכפנו. כי עד לאותו יום הייתי לגמרי בטוח שאנחנו נוצרים טהורים, אך אז התברר לי שידיעותי על יהדותנו אינן נכונות. מתנות יפות קיבלתי ליום הולדתי השלושה עשר. במיוחד שמחתי בנרתיק העור שהביא לי סבא מאַנטוֹרפֶן, ובאולר הכסף שנתן לי דוד כרמלו. שמתי את מטבעות הזהב שקיבלתי מאבא, יחד עם האולר, בנרתיק העור שקשרתי למותני, מתחת לגלימה, ולא נפרדתי מהם.

"אמור לי, קרלוס, אתה כועס עלי בגלל משהו?"

שאלתה זו של בת דודתי הפתיעה אותי ולא הייתי מסוגל להשיב. מאגר הדמעות שבתוכי התמלא עד תום, וחששתי שאם אפתח את פי ייפרץ הסכר. סובבתי את ראשי כדי שרוסנה לא תראה את הבעת פני.

אין בכוונות הטובות של דוד כרמלו ודודה חואניטה מרפא לצער

בהגיענו ללב ים הניף קפיטן וילם ואן הורן את דגלה של פלנדריה, מולדתו, והנוסעים הוזמנו להשתתף בטקס. לא הבנתי מאומה מהנאמר בנידלנדית, חוץ משמה של ספינתנו "יוֹרְדָאן", שנזכר בדבריהם.

חוסה עמד בטווח ראייתי והביט מוקסם בדגל המתרומם, ובהטותו את ראשו לאחור כמעט נפל. חבריו תפסו בו בעוד מועד, אך דחפו אותו לכיוון האחר, וזה היה להם משחק משעשע. גם בבטן הספינה היו הזאטוטים הללו משחקים ביניהם בהנאה, ומשעה שהורשו לעלות לסיפון דומה שלא היה גבול לשמחתם. אף הילדים הגדולים יותר נראו לי שמחים. אפילו רוסנה, שהיא רצינית ומאופקת מטבעה, היתה מצחקקת עם כמה בנות שהתיידדה איתן.

שמחת הילדים לא דבקה במבוגרים והם התגודדו על הסיפון חבורות-חבורות, גברים לחוד ונשים לחוד, ושוחחו ביניהם על הסכנות האורבות לנו. גם אם סר מעלינו האיום להיתפס בבריחה על ידי משטרת ספרד, עדיין לא היינו בטוחים מהתנפלויות אחרות עלינו, ובעיקר חששו האנשים משודדי הים.

לא התערבתי בשיחות שהתנהלו בבטן האונייה ועל הסיפון, ולא התאמצתי לשמוע במה מדובר. אך הדברים בכל זאת הגיעו לאוזני, וגם ראיתי את המבטים שהועפו לעברי, ובמיוחד אלה של דודי כרמלו, שניגש אלי מפעם לפעם בעניין זה או אחר. אתמול שאל אותי:

"ידעת, קרלוס, שנמצאת כאן משפחה מקורדובה, משפחת בּוֹאָנו? האינך מכיר אותם?"

כשעזב קרלוס פריירה בפעם הראשונה את עירו, קורדובה, הוא לא תיאר לעצמו שישוב אליה. בלב כבד, באישון לילה, ירד לסירה וחתר יחד עם דודו לעבר האונייה שעגנה הרחק מהחוף. מחשבותיו היו נתונות לאימו, שנדונה על-ידי האינקוויזיציה למאסר עולם. המסע הימי היה כרוך בתלאות קשות, אך גם בחוויות מרגשות, והמשכו היבשתי על פני ארצות השפלה ובחזרה לספרד הוא מרתק ומסעיר.

למי שקרא את הנער מסיביליה ותהה בתום הקריאה מה עלה בגורלו של מנואל לאחר הבריחה, מזומנת בספר הנוכחי הפתעה נעימה.

דורית אורגד, דוקטור בפילוסופיה יהודית, התמחתה בכתיבת סיפורים היסטוריים לבני הנעורים. בהוצאת מרכז זלמן שזר ראו אור ספריה הנער מסיביליה (פרס זאב) והחטופים לצבא הצאר.

שנתיים הקדישה הסופרת למחקר שהניב את הספר הזה, ופעמיים ביקרה במסגרת מחקרה בארצות השפלה. לצורך כתיבת הספר נעזרה הסופרת בהיסטוריון ד"ר יום־טוב עסיס, מן האוניברסיטה העברית, המתמחה בתקופה זו. אולם הדיוק המדעי ושפע המידע אינם פוגמים בשטף העלילה המרגשת והסוחפת.